

פרקים מתוך:

ספרים הרבה

יחיל צבן

2

הספרות כאידיאולוגיה בורגנית

אפיקה

ספרות ישראלית

ספרבורגר

ריבוי סניפיה של חברת מקדונלד'ס הוא ביטוי להתפשטות תפיסת העולם של הקפיטליזם הגלובלי, שעיקרה האחדה, השגרה והסדרה של פעילויות החיים, תופעה שהסוציולוג ג'ורג' ריצר מכנה "מקדונלדיזציה של החברה" (Ritzer 1995; רם 2003, 2003). הסטנדרטים הקפיטליסטיים של מקדונלד'ס, שמטרתם מְקסום רווחים, הולכים ומתקבלים – ומתקבעים – כנורמות חברתיות ותרבותיות. ריצר מצביע על ארבע נורמות מרכזיות כאלה: יעילות (efficiency), המאפשרת צריכה קלה ומהירה של המוצרים (הצ'יפס מגיע בתוך דקות ספורות); חישוביות (calculability), המתמקדת בכימות מדויק של המוצר (גודל המנה, חומרי הגלם וזמן ההכנה של הצ'יפס מדודים ומחושבים מראש); שגרתיות (predictability), המאפשרת אספקת שירותים ומוצרים אחידים (הגודל, הסוג, הטעם והכמות של הצ'יפס אינם משתנים ממנה למנה); ושליטה טכנולוגית (control), המאפשרת ניהול יעיל של היצרנים והצרכנים (הייצור והקנייה של הצ'יפס ממוחשבים ומהונדסים). המקדונלדיזציה, המסחור המקיף של היחסים החברתיים (רם 2003, 2006), הולמת להפליא גם את תעשיית הספרות, שמוצריה אחידים, מדידים ונצרכים בקלות

ובמהירות והיא מנהלת את סופריה וקוראיה באמצעים טכנולוגיים (הספר ברשות הקונים בתוך דקות ספורות; הגודל, הצורה, העלילה ומספר האותיות קבועים בכל עותק; הייצור והקנייה ממוחשבים ומהונדסים). המקדונלדיזציה של הספרות מכוננת שלוש עמדות עקרוניות להבנת היצירה הספרותית בתקופה המודרנית. עמדות אלה יכוננו כאן "עמדת הקורבן", "עמדת הגרילה" ו"עמדת בת השיח". "עמדת הקורבן" גורסת שהיצירה הספרותית הושחתה ונהרסה בעקבות השתלטות קונגלומרטים תעשייתיים ומונופולים כלכליים על בתי הוצאה פרטיים ועל חנויות ספרים פרטיות (שיפרין 2003). עמדה זו מושתתת על ההנחה שהאמנות היא מוסרית. אולי היא אינה חפה מזדון, מקטנוניות ומצרות עין אבל בעיקרה היא קוראת לאהבת הזולת, לאנושיות, ליופי ולאמת. הרוכלים, הסוחרים, הבנקאים ובעלי המניות הם אלה שזיהמו את האמנות בכסף ובשיקולים חומריים, בתאוות בצע ובתחרותיות. אם רק היינו מסירים את מוסרות החומרנות, מסלקים את בעלי ההון ובעלי השררה ממוקדי הכוח של העשייה הספרותית ומעמידים ועד קומוניסטי בראש הוצאות הספרים היתה מתקבלת אמנות איכותית, אמיתית ורבת-משמעות, במקום שוק המוצף במוצרים נחותים, אמנותיים-למחצה ומלאכותיים. מתפיסה זו נגזרת עמדה שנייה, עמדת "ספרות הגרילה", הרואה בספרות מעוז התנגדות עיקש הניצב נגד צבאות האימפריאליזם הקפיטליסטי. בספרות ניתן למצוא את זרעי הסירוב, את קולות המחאה ואת הקריאה למרי אל מול המסחור ההולך וגובר של החברה והפיכתה לחברה-בת של חברת אחזקות. עיקרו של המרד הוא לשוני, ומטרתו יצירת שפה החותרת תחת התחביר הכלכלי של הגמוניית הצריכה – שפה רב-קולית, דיאלוגית, מתריסה ומלאת חמלה המדברת בקולם של החלכאים והנדכאים הנמחצים תחת גלגלי הקדמה; שפה

המחויבת לנושאים חברתיים ופוליטיים, חושפת שחיתויות ומוקיעה עוולות; שפה המציעה דגמים לשוניים וזיקות תחביריות חלופיות שאינם נשענים על שיקולים חומרניים ועל היררכיות מעמדיות. בקצרה, שפה המשבשת ומאיינת את עצמה ואת עמדות הכוח המגולמות בה. נכון, מודים חסידיה של עמדה זו, שפה זו מתגוררת בתוך ספר שמתגורר בתוך חנות שמתגוררת בתוך קניון. נכון, מודים חסידיה של עמדה זו, שפה זו משתתפת במבצע, מתראיינת לעיתון וטסה לכנסים בחו"ל. אבל דווקא משום כך היא סוכנת חשאית יעילה ההורסת מבפנים את המנגנון המשוכלל שמוכר אותה.¹

עמדה שלישית, "עמדת בת השיח", רואה את הספרות כמי שמקיימת דיאלוג עם חברת הצריכה. הספרות אמנם מצייתת למוקדי הכוח הכלכליים והפוליטיים ונעזרת במנגנוני ההפצה של חברת הצריכה אך בה בעת היא מקיימת בתוכה מרחבי מחיה אוטונומיים המאפשרים תמרון, משחק וחריגה מהכללים האבסולוטיים-לכאורה של כוחות השוק.² במרחבים הללו מתקיימות תצורות שיח אחרות:

1 זו תפיסתו של תיאודור אדורנו, הרואה ביצירת האמנות הנעלה מנגנון של דיאלקטיקה שלילית המדברת בזכות הנבל והשונה וחותרת תחת האידיאולוגיה המאחידה את העולם (Adorno 1984).

2 פייר בורדייה מכנה את האוטונומיה החלקית של הספרות "השדה הספרותי" – מרחב לשוני ויצירתי הנענה לחוקי השוק ולמציאות ההיסטורית אבל מתנהל על פי חוקים, שפה, היררכיות ומנהגים משלו. המאבקים בתוכו ניטשים על הון תרבותי, היררכיה, כוח, כסף ומעמד (Bourdieu 1996, 215-223). השדה הספרותי הוא תצורת שיח בורגנית; הכניסה אליו מותנית באימוץ חוקיו, לשונו וערכיו של המעמד הבורגני. מטרת האוטונומיה המעמדית של השדה הספרותי היא להמיר את המאבק החברתי במאבק סמלי – בדיון פילוסופי, בפולמוס ספרותי, במחקר ביקורתי – המעקר אותו ממשמעות. "טוהר הספרות הבורגנית, שהציגה את עצמה כממלכת החירות בניגוד לפרקסיס החומרי, נקנה מלכתחילה במחיר מניעת הגישה של המעמד התחתון" (אדורנו והורקהיימר 1992, 171).

פואטיות, מיסטיות, פילוסופיות, פסיכולוגיות. אור הניאון ההומוגני של השיטה הקפיטליסטית נשבר במנסרת הספרות לשלל תופעות ומראות המעודדים מחשבה עצמאית וביקורתית, גיבוש זהות פוליטית מקומית, הכרה באחרות ובשונות, שימור מסורות משותפות ויצירת מסורות חדשות. בין הספרות לקפיטליזם מתקיימים יחסי גומלין פוריים ומפריים. אמנם יחסים אלה אינם מושלמים – הם חדורים מתחים, חיכוכים ומאבקי כוח – אך בה בעת הם מאפשרים שגשוג הדדי. הספרות מעדנת את התועלתנות הקפיטליסטית ומכוונת אותה לתכליות מוסריות, ואילו חברת הצריכה, מצדה, נעזרת בזהות המקומית, במסורת התרבותית ובחופש האמנותי כדי למכור עוד מוצרים לעוד אנשים. הספרות היא אפוא מרחב של גלוקליזציה (Robertson 1995): כשם שיש ביג-מק כבש בהודו, מק-פלאפל במצרים ומק-שווארמה בישראל, כך יש מק-רומנים, מק-סונטות ומק-ביוגרפיות על טהרת העברית, למשל, או על טהרת היפנית, הפולנית והפינית. התבלינים והתפריטים שונים, היצרנים והצרכנים שונים, רק השיטה דומה.

ברם, אני מחזיק בעמדה רביעית, השונה עקרונית מהשלוש שהוצגו כאן: הספרות המודרנית, שצמחה, כפי שנראה עוד מעט, מתוך ז'אנר הרומן, היא המקור ההיסטורי והתשתית הרעיונית של חברת הצריכה. הספרות אינה קורבן של הכלכלה המודרנית, אינה נאבקת בתחלואיה ואינה מעדנת את אלימותה. הספרות היא המדיום התרבותי המרכזי שכוון ומכוון את מחשבת ההסחרה והפטישיזציה של הסחורה בחברה המערבית. היא מלמדת את קוראיה איך לצרוך את המציאות, איך להחליף אותה במוצר נוח יותר ואיך להפיק רווח מן ההחלפה. מכאן שהביג-מק שנאכל במקדונלד'ס אינו אלא תוצא מאוחר של תעשיית הספרות ומימוש יעיל של עקרונותיה.

מוֹצְרוֹמֶן

כדי להבין כיצד כתבה הספרות המודרנית את המתכון להמבורגר, לצ'יפס ולקוקה קולה עלינו לחזור כחמש מאות שנה לאחור, אל מהפכת הדפוס באירופה.¹ המצאת הדפוס באמצע המאה החמש-עשרה שינתה את פני ההיסטוריה. הטכנולוגיה החדשה לשכפול הכתב הפיזה את המילה הכתובה והנחילה אותה לעולם, העתיקה את החיים האינטלקטואליים מהמגזרים אל האוניברסיטאות, הספריות והבתים הפרטיים, הקנתה ערכים של הומניזם, קדמה ואוניברסליות, כוננה קהילות, לשונות ואומות, העבירה ידע מדעי ומחקרי לקוראיה, אספה את המחשבות היצירתיות והנעלות ביותר של האדם והנציחה אותן בספרים (Febvre and Martin 1976, 11). סיפור מהפכת הדפוס מנוסח במחקר ההיסטורי כך: "פעם אירופה היתה מלאה הדיוטות, ואז הומצא הדפוס וההדיוטות נעלמו, כי בעקבות מהפכת הדפוס התפשטה האוריינות, ובעקבות האוריינות נפוצה הלמדנות, ובעקבות הלמדנות התפתחה – וכאן הסיפור נעשה

1 בסין השתמשו במוצרי נייר מודפסים כבר במאה התשיעית (או השביעית, לפי כמה מקורות), ובמאה האחת-עשרה כבר היה ביפן ובסין סדר דפוס (Braudel 1981, 399).

מבולבל – הגשמה עצמית דמוקרטית בצורה זו או אחרת” (Thorne 2001, 531). ההנאה האינטלקטואלית המופקת מן הסיפור הנאָה הזה נובעת מן האמונה בדטרמיניזם טכנולוגי, שלפיה לאות המוטבעת על הדף יש מהות משחררת (Howsam 2006, 54-57). הצד האחר והפחות מסופר של הסיפור הוא שהדפוס (כמו כל טכנולוגיה חדשה) היה מאז ומעולם ברשות השליטים. באמצעותו הם העמיקו, ייצבו והצדיקו את כוחם ומרותם. מהפכת הדפוס, כמו הרבה מהפכות טכנולוגיות לפניו ואחריה, ייעלה את היכולת לאחד תרבויות, לשעבדן ולהשמידן.² הספר המודפס היה מוצר הצריכה הראשון שיועד להמונים ויוצר באופן תעשייתי, סדרתי, אחיד ומכני (אגדרסון 1999, 65; Eisenstein 1979, 22). לא זו בלבד שתעשיית הדפוס הקדימה בכשלוש מאות שנה את המהפכה התעשייתית, לא זו בלבד שחוללה את המהפכה התעשייתית, אלא היא גם היתה הדגם היצרני היסודי שעליו התבססה המהפכה התעשייתית (Febvre and Martin 1976, 394; מקלוהן 2003, 201). עד סוף המאה החמש-עשרה כבר הודפסו כעשרים מיליון ספרים, יותר מכל כתבי היד שנוצרו באלף השנים שלפני כן (Clapham 1957, 37; Braudel 1981, 400). בראשית המאה השש-עשרה פעלו בתי דפוס בכל עיר מרכזית באירופה (באנגליה הוגבלו בתי הדפוס ללונדון), ועד סוף המאה הם הדפיסו יותר ממאה וחמישים מיליון ספרים. בתי הדפוס היו בתי המלאכה הראשונים שפעלו לפי מה שכיום אנו מכירים כדגם הקפיטליסטי התעשייתי המודרני (Braudel 1982, 499);

2 על ההיבטים האופטימיים והפנטסטיים של ההיסטוריה של הדפוס ראו Raven 1998, 281-286, ובהרחבה אצל Innis 2007. על טכנולוגיית הדפוס כאמצעי דיכוי ושליטה ראו שם; על טכנולוגיה זו כדרך השתלטות קולוניאליסטית על תרבויות של כתב יד ועל תרבויות אוראליות ראו Finkelstein and McCleery 2005, 36-42.

אנדרסון 1999, 65; בארת 2007, 115). כבר בסוף המאה החמש-עשרה עברו רוב בתי הדפוס מידיים פרטיות לידי בנקאים, מלווים בריבית וסוחרים, ובתחילת המאה השש-עשרה נשלטו רוב שוקי הספרים בידי מונופולים עירוניים ובעלי הון (Braudel 1981, 401; Febvre and Martin 1976, 281; Watt 1957, 50). בתי הדפוס פעלו במתכונת של סדנאות יזע: שעות העבודה הארוכות, השכר הנמוך והחשיפה לחומרים מסוכנים גרמו בערים רבות לשביתות פועלים ולמהומות עובדים, שהיו גרסה מוקדמת ומיניאטורית של התקוממויות הפועלים בתקופת המהפכה התעשייתית, הן בצורת התארגנותן והן בצורת דיכויין (Braudel 1982, 499).

בעלי בתי הדפוס התמודדו עם ארבעה קשיים מרכזיים: מציאת שווקים למוצרים (קהל קונים), מכירת מוצרים רבים ככל האפשר (רווח), במהירות (תזרים מזומנים) ולאורך זמן (הכנסה קבועה). הנוסחה לשגשוג כלכלי בשוק הספרים לא השתנתה מאז: תעשיית הספרות זקוקה להרבה קוראים שקוראים הרבה, במהירות ובקביעות. ההשקעה הגדולה של בית הדפוס היא בגלופות; מרגע שהן מוכנות, השאלה היא מה יהיה היקף ההדפסה. ככל שמדפיסים יותר עותקים מהספר כך התשואה יותר גבוהה – בתנאי שרוב העותקים נמכרים (Febvre and Martin 1976, 216-217). מכיוון שעד אמצע המאה התשע-עשרה הדפסת הספרים היתה מלאכה מורכבת ויקרה, נמצאו כמה פתרונות לצמצום ההפסדים: מכירת ספרים מראש עוד לפני הדפסתם, בקשה מפתרון או מגוף ממסדי לשאת בעלויות, פרסום כתבים מוכרים והדפסת כמות מדודה של עותקים (Finkelstein and McCleery 2005, 75; Eisenstein 1979, 153; Watt 1957, 49). הדרך היעילה ביותר, הזוכה עד היום להצלחה, היתה למכור את הספר כחפץ דתי (religious artifact).

למרות מחירם הגבוה של ספרי תפילות, ספרי מוסר, ספרי קודש וספרות מיסטית, הציבור הרחב לא נרתע מלשלם בעדם. שוק תשמישי הקדושה הפעיל והענף של התקופה אפשר השתלבות קלה של מוצרי דפוס מקודשים, והמוציאים לאור אף נהנו פעמים רבות ממימון נדיב של מוסדות דת שביקשו להפיץ את תורתם והציגו לחסידיהם את רכישת הספרים כעבודת האל. גם ספרים שימושיים, כגון ספרי הדרכה, ספרי הליכות ונימוסין, ספרי הנהלת חשבונות (המכילים רק עמודות ושורות), אלמנכים וספרי לימוד, נמכרו היטב (Eisenstein 1979, 382; Elias 1978, 48; Zemon Davis 1983, 69-88).

יצירות ספרות זכו אף הן לעדנה. עוד לפני המצאת הדפוס, המעמד הבורגני שהחל לצמוח בסוף המאה השלוש-עשרה קנה וקרא בסדירות ספרות מוסר ותרגומים של יצירות מופת. בגבור הביקוש הוקמו סדנאות להעתקת ספרים, שדמו מאוד למפעלים לייצור המוני שהוקמו מאוחר יותר (Febvre and Martin 1976, 20, 28). עם המצאת הדפוס הדביק ההיצע את הביקוש ואף עקף אותו. ספרי מְשָׁלִים, תרגומים של יצירות ספרות עתיקות וקבצים של פואמות אהבה זכו לפופולריות, אבל יותר מכול נמכרו רומנסות שתיארו עלילות אהבה והרפתקאות של אבירים בימי הביניים. אלו הודפסו במהדורות רבות, תורגמו לשפות מקומיות ונמכרו במאות עותקים (שם, 257, 285). ועם זאת, רק במקרים נדירים נמכרו יצירות ספרות באלפי עותקים.³ הסיבות לכך היו רבות ומגוונות: שיעור האוריינות הנמוך ברחבי אירופה, שפע הדיאלקטים המקומיים,

3 ספריו של פרנסואה רבלה, למשל, נמכרו בעשרות אלפי עותקים לאורך המאה השש-עשרה, ודון קיחוטה של מיגל דה סרוונטס נמכר בכשלושים אלף עותקים בעשור שלאחר צאתו לאור של החלק הראשון ב-1605; אולם, כאמור, מקרים אלו היו נדירים ביותר, וראו Ormsby 1981, 76; Febvre and Martin 1976, 274-275.

מגבלות מצד הממסד הדתי, צנזורה ממלכתית ומלחמות, היעדר תאורה מתאימה לקריאה בליילה, ובעיקר מחירו של הספר. רק קבוצה מצומצמת של בעלי אמצעים מקרב בני האצולה ובעלי ההון יכלה להרשות לעצמה לרכוש ספרות יפה דרך קבע (Altick 1998, 23). אלו מבני המעמדות הנמוכים שידעו לקרוא ויכלו להפריש פרוטה או שתיים לקניית דברי דפוס הסתפקו בחוברות ובעלונים שהכילו גרסאות פשטניות ומקוצרות של רומנסות, מעשיות ובלדות (Finkelstein and McCleery 2005, 112; Watt 1957, 37).

הצלחת ספרים שנכתבו בז'אנר הרומן בצרפת באמצע המאה השבע-עשרה ובאנגליה בתחילת המאה השמונה-עשרה שינתה לחלוטין את שוק הספרים. הספרים שילבו תקשורת המונים, תרבות פנאי מתפתחת, ייצור סדרתי וצריכה בקנה מידה גדול, שילוב שהתבטא ברווחים גבוהים למוציאים לאור. קצב הדפסות הרומן של מאדאם דה לה פאייט הנסיכה דה קליו לא הדביק את קצב הביקוש. הרומן פמלה של סמואל ריצ'רדסון נמכר בשנה הראשונה לפרסומו בעשרים אלף עותקים והיה הספר הנמכר ביותר במאה השמונה-עשרה. הרומן אמיליה של הנרי פילדינג נמכר בחמשת אלפים עותקים בשבוע אחד (Altick 1998, 49). רובינזון קרוזו עשה את בעל בית הדפוס שהוציא אותו לאור לאדם עשיר; מחברו, דניאל דפו, קיבל בעבורו חמישים ליש"ט בלבד (Skirboll 2014, 99-100). סיפור ההרפתקאות הסאטירי מסעות גוליבר של ג'ונתן סוויפט נמכר בתוך חודשים מעטים ככעשרים אלף עותקים (Hunter 2003, 216). לשם השוואה, רומן האבירים המפורסם ביותר באירופה עד אז, אמאדיש די גאולא, נמכר מסוף המאה החמש-עשרה ועד המאה השמונה-עשרה בכשלושים אלף עותקים (Redal 2005).

הרומן מוכר! תעשיית הספרות גילתה את כוחו הכלכלי יוצא הדופן

של הרומן. באמצע המאה השמונה-עשרה כבר התפרסמו עשרות רומנים מדי שנה, ובתחילת המאה התשע-עשרה צמח מספרם למאות. שיאי מכירות חדשים נשברו שוב ושוב. הרומן של ז'אן ז'אק רוסו ז'ולי, או אלואיז החדשה, נמכר בשבעים מהדורות, ספריו של וולטר סקוט נמכרו בתוך חודשים ספורים בעשרות אלפי עותקים, וספריו של צ'רלס דיקנס – במאות אלפי עותקים (Altick 1998, 383; דרנטון 2016, 229). הרומנים תורגמו לעשרות שפות, הולידו ספרי המשך, מכרו מוצרים נלווים (מקטרוני רובינזון קרוזו, צלחות ייסורי ורתר הצעיר), עובדו להצגות, פורסמו בהמשכים בעיתונים, פוצלו לכרכים והופיעו גם בגרסאות מקוצרות, בגרסאות לילדים ובגרסאות מאוירות.

ובכל זאת, למרות הצלחתו, ובעיקר בשל עלות ייצור הנייר, הרומן נחשב למותרות (Braudel 1981, 401). מחירו אפשר רק לבני המעמד הבורגני לרכוש רומנים לעתים מזומנות. בעבור השכבות הנמוכות היה הרומן מחוץ להישג יד. באנגליה של המאה השמונה-עשרה, מחירו של עותק אחד היה שקול למחירה של תצרוכת התה והסוכר החודשית של משפחה אמידה בת שש נפשות, לרבע מהשכר החודשי של עובדת בחברת מסחר או של פועל מיומן ולתקציב המזון החודשי של משפחה ענייה ממוצעת (Watt 1957, 37; Altick 1998, 51-52). אמנם אפשר היה לרכוש עותקים פירטיים, מקוצרים ומחולקים של הספר, אבל חוקי זכויות היוצרים, שהתפתחו במקביל לשגשוגו של הרומן, הגבילו, אכפו והסדירו את דרכי ייצורו והפצתו ואת חלוקת הרווחים ממכירתו (Patterson 1968, 2-38). רק בשלהי המאה התשע-עשרה, למעלה ממאה וחמישים שנה לאחר הופעתו, הסתמנה ירידה של ממש במחירו (Eliot 2007, 292).

ההצלחה המסחרית של הרומן העמיקה את ההבדלים בין המעמד

ספרים הרבה

הבינוני למעמד הנמוך וקיבעה את מעמדו של הספר כמוצר המיוצר על ידי הבורגנות, מופץ על ידי הבורגנות, נצרך על ידי הבורגנות ומוגדר על ידי הבורגנות.⁴ עד המאה השמונה-עשרה, המושג "ספרות" (literature) חל על כל סוגי הכתיבה – ספרות היסטורית, ספרות פילוסופית, ספרות יפה וספרות קודש – ולא על סוג מסוים של יצירה בדיונית. עם הופעת הרומן החל המושג לציין קטגוריה של יצירות הניחנות ביצירתיות ובדמיון, נשפטות על פי קריטריונים של טעם ורגישות (sensitivity) ונובעות מתוך מסורת לאומית. היצירתיות והדמיון תחמו מרחב בורגני המנתק את "הספרות" מן המיכון, המסחור והתיעוש של המציאות (ושל מוצרי הספרות המתארים אותה); הטעם והרגישות, שהוצגו כקריטריונים אובייקטיביים להערכת יצירות ספרות, היו למעשה מוסכמות חברתיות תלויות-רכוש ותלויות-פנאי שכוננו את "הספרות" כצורת התמחות בורגנית; והצגת "הספרות" כנובעת מן המסורת הלאומית העניקה לה ולמעמד השולט בה תוקף היסטורי, כוח פוליטי ולגיטימציה ציבורית (Eagleton 1983; אנדרסון 1999, 67).

4 האצולה, ששיעורה היה שניים-שלושה אחוזים מן האוכלוסייה, ראתה ברומן אמנות בורגנית נחותה, פשוטה ומסחרית (Watt 1957, 305).

הרפובליקה הספרותית

למוצריות של הרומן היה תפקיד מכריע בהתפתחותה ובתפקודה של הספרה הציבורית שמתוכה צמחה הדמוקרטיה המודרנית (Habermas 1991, 49-51). כמוצרי צריכה, יצירות הספרות השתחררו מתפקידן הריטואלי והדתי ומן התלות בפטרונות האריסטוקרטית ובמוסדות השלטון (Luhmann 2012, 174). הידע, הדעת והשיח הפוליטי, שהוגבלו על ידי הרשויות באמצעות צנזורה, מימון ומיסוי, נכסו על ידי קהילת הקוראים באמצעות קניית ספרים. אנשים רכשו את פרטיותם, את חשיבתם הביקורתית ואת דעתם החופשית דרך קניית ספרים וקריאת ספרים. האוטונומיה המסחרית של הספרות, שבה אפשר היה לרכוש, לכתוב ולקרוא בחופשיות יחסית על חופש וזכויות קניין, אפשרה את כינונה של ציבוריות אוטונומית. הידיעה של צרכני הספרים שיש עוד צרכני ספרים כמותם, אם כי הם אינם מכירים אותם, היתה הבסיס לתודעה משותפת (Warner 1991, 386-387). הדיון הספרותי הער והסוער בסוגיות של טעם, סגנון, מסורת והשפעה כונן קהילה הפועלת על פי עקרונות ביקורתיים ומאפשרת להעלות טיעונים רציונליים ולקיים דיאלוג פתוח. עד היום קהילה זו היא משקל-נגד למוקדי הכוח

של השלטון והממסד, ועד היום היא בוחנת את הסיבות לסמכותם ומערערת על מעמדם.

עקרון החירות וחופש הדעה אפשר לקהילת הקוראים לדמיין את עצמה ואת הספרה הציבורית כפתוחות לכל אדם ולמעשה, "כל אדם" זה הוצג, תואר והובן כגבר בורגני הטרוסקסואל ולבן (Benhabib 1991; Fraser 1991). הספרה הציבורית היתה, ועודנה כך במונחים רבים, אידיאליזציה של הדימוי העצמי של מעמד הסוחרים ובעלי הרכוש במאה השמונה-עשרה. הביקורת והשכל הישר לא היו אלא איצטלה לאינטרסים קפיטליסטיים. הספרה הציבורית קראה מראשיתה לתיעול הכוח, השליטה והכסף אל כיסם של בעלי ההון, הצדיקה את חלוקת המשאבים הלא-הוגנת וטשטשה את תוצאותיו של הניצול הכלכלי (Eagleton 1984, 11; Habermas, 1991, 56; Warner 1991, 386). תפקיד הספרות היה להעניק גושפנקה תרבותית להגמוניה הבורגנית ולהפיץ את עקרונות ההומניזם המסחרי (commercial humanism).

ההומניזם המסחרי מכונן מערכת יחסים קפיטליסטית בין היחיד לחברה. האזרח, הכפוף לשלטון הגמוני מקיף, מוותר על האוטונומיה הפוליטית שלו לטובת פרטיות וזהות ייחודית המושגות דרך צריכת מוצרי תרבות שהמסחר מספק (Pocock 1985). צריכת הרומן מסמנת אפוא צורה חדשה של שליטה תרבותית על ההמון: הקריאה ברומן מפריטה את ההמון (כל אחד קורא לבד) הרוכש מוצרים פרטיים (ספר) המתארים אנשים פרטיים (גיבורי הרומן).¹ הפונקציה המרכזית של הרומן, כמוצר צריכה המוני, אינה קידום עמדה מוסרית או פוליטית

1 "הבידוד עומד בבסיס הטכנולוגיה והתהליך הטכני מבודד בתגובה. כל הטובין הנבחרים של השיטה הראונית הם גם כלי הנשק שהיא מפעילה לתיגבורם השוטף של תנאי הבידוד של 'ההמונים הבודדים'" (דבור 2001, 28).

אלא חֲבֵרוֹת קפיטליסטי/בורגני של קוראיו; למעשה, זו עמדתו המוסרית והפוליטית.

הקהילה הספרותית בת זמננו, שהתארגנה לפי עקרונות ההומניזם המסחרי, זכתה בראשית המאה העשרים לשם הולם, פרי עטו של אלבר תיבודה: "הרפובליקה הספרותית". לפי תיבודה, הרפובליקה הספרותית – וכאן אני נעזר בתיאורו של דן מירון – עשויה מעגלים-מעגלים. בלבה שוכנת קבוצה מצומצמת של יוצרי ספרות, וקבוצה זו מוקפת חוג של מתווכים – חוקרי ספרות ומבקרי ספרות, עורכים ומוציאים לאור – וחוג רחב יותר של צרכני ספרות. שלושת המעגלים מחוללים מרחב דמיוני, מעין מדינה-בתוך-מדינה הדוגלת בהירות אמנותית, ביצירתיות, בביקורתיות ובפתיחות אידיאולוגית. בקרב אזרחי הרפובליקה הזאת מתקיים מערך מסועף של זיקות והסכמים, הזדהויות, התנגדויות, הבדלים וניגודים (מירון 1987, 10-15). הרפובליקה הספרותית, מסועפת ככל שתהיה, מושתתת על תמסורת צרכנית קפיטליסטית ועל כלכלה תחרותית הדוגלת בחלוקה לא שוויונית של משאבים ובצבירת רכוש. הרפובליקה הספרותית היא בורגנית.

הרפובליקן, אומר מייקל ורנר, הוא מי שמבטל את ההבדלים בין אישיותו לבין אזרחותו. הוא רכוש הציבור (*res publica*), כפי שהציבור הוא רכושו. ערכיו, שיפוטיו והתנהגותו הם פרטיים וציבוריים בעת ובעונה אחת, ומתוקף כך הוא מייצגם הנאמן של נתינים המנועים מלהשתתף ולתפקד בספרה הציבורית – נשים, זרים, ובעיקר עניים (Warner 1991, 379-380). כך גם הרפובליקנים הספרותיים: הם פונים לכלל הציבור בשם הספרות, פועלים לטובת הציבור בשם הספרות. הם קוראים בה פתיחות, מריטוקרטיה וסובלנות, הם חוגגים בה את מפגן הראווה של השונות, אבל הם אינם מציינים שהמנגנון המפיק

את ניירות הערך הספרותיים הוא מנגנון שליטה בורגני – והם העומדים בראשו. הם מתנהגים כאילו הם אינם בעלי אמצעי הייצור שאת המוצרים שהם מייצרים הם מוכרים לכל המרבה במחיר אלא משרתי ציבור המקבלים פיצויים חומריים מוגבלים על השירות שהם נותנים לרפובליקה (Hesse 1990).² הבורגנות, אומר אלכסנדר קוז'ב, חייבת לעבוד למען האחר, כי העבודה נובעת בהכרח מלחץ חיצוני, אך מאחר שאין לה אדון, היא עובדת בשביל עצמה (Kojève 1969 [1947], 65). הרפובליקן הספרותי, זה המקדיש את חייו לספרות, הוא האחר של עצמו. האחר האולטימטיבי של הכתיבה והמחקר הספרותיים אינו, כפי שנוטים לטעון, האישה, הפלסטיני, הקוירי, המזרחי, השחור, היליד, הפועל, אלא הבורגנות הכותבת והחוקרת את עצמה בשביל עצמה.

האידיאולוגיה השלטת ברחבי הרפובליקה הספרותית היא פטריוטיות פואטית. הרפובליקנים הספרותיים רואים בספרות מולדת שנייה, כור מחצבת, חובה אזרחית, שליחות ואפילו דת. הם מגלים כלפיה נאמנות ומסירות עמוקות, נלחמים בעבודה ונאבקים על מוסדותיה, מקדשים את עברה ומקריבים את חייהם למענה, ובעיקר אוהבים אותה ללא סייג וללא תנאי. הם מקדישים את חייהם לזהותה של הקבוצה (למען הספרות העברית), עושים רבות לשימורה (למען הספרות העברית) ומתגאים בסגולותיה ובאיכויותה הנעלות (לנו יש את התנ"ך).

למעשה, הרפובליקה הספרותית ועולם האופנה היו בין הקהילות הראשונות שהתארגנו סביב מוצרים. היום, למוצרים רבים יש זהות קבוצתית (למועדוני כדורגל ולמועדוני מכוניות, לקהילות יין ולאגודות

2 המילה honorarium – שכר סופרים – פירושה תשלום בעבור שירות הניתן חינם, או שבמסגרת החוק אין חובה לשלם עבורו.

איפור). הפטריוטיות הפואטית מעניקה לאזרחי הרפובליקה הספרותית מסגרת מחשבתית יציבה וסדורה, זהות מובחנת, תחושת עצמיות, משמעות ותכלית קיומית. היא מושגת באמצעות הדרות והכלות, זכויות-יתר, טקסים ופולחנים, פנטזיות משותפות, פיקוח, צנזורה ושליטה, והיא חלק בלתי נפרד מן הפטריוטיות הלאומית (ספרות עברית, ספרות ישראלית, ספרות פלסטינית). היא מאפשרת למעמד הבורגני להציב את עצמו בחזית האומה, להציג את הספרות כתוצר לאומי, לכתוב את ההיסטוריה של בעלי ההון, לייצר את הארכיון של בעלי ההון ולהעניק להם אגב אורחא עדיפות תרבותית וכלכלית. ומכיוון שהפטריוטיות הלאומית סובבת סביב מידת הנכונות למות ולהרוג למען המולדת, הרפובליקנים הספרותיים עסוקים ללא הרף בניסוח אסתטי של הסכמי המוות בין היחיד למדינה – הסכמים שבהם, איכשהו, נדרש מחיר גבוה יותר מן המעמדות הנמוכים. יתרה מזאת, כמו למדינה, גם לרפובליקה הספרותית עצמה יש אויבים המעניקים לה זהות, מטרה ועמדה מוסרית. היא רואה בהם טרדנים מכל הסוגים הדוחים את הטקסט והנאותיו מחמת רציונליזם בלתי מתפשר, מוסרנות פוליטית, פרגמטיזם נואל, סכלות ליצנית, הרס השיח ואובדן האיווי המילולי (בארט 2007, 34). הפטריוטים הספרותיים ששים לצאת לקרב נגד תוכניות טלוויזיה, נגד שרי חינוך ותרבות חסרי חינוך ותרבות, נגד ספרים לא ספרותיים ונגד מחקרים לא מחקריים. וכשם שהמנגנון הביטחוני של המדינה מופנה בסופו של דבר מאויביה החיצוניים של המדינה ל"אויביה הפנימיים" (אנדו־קולוניאליזם), כך המנגנון הספרותי מופנה מדיכוי פרולטרי לדיכוי אינטלקטואלי (אנדו־קפיטליזם).

הצד האחר של הרגש הפטריוטי הוא קהות מוסרית ומנטלית (Kateb 2006, 3). אהבתם של הפטריוטים הספרותיים לספרות גוברת על אהבת

בני האדם. הם אמנם מאמינים שכל בני האדם שווים זה לזה – אבל סופרים, משוררים וספרים שווים קצת יותר. הם מצדדים ביחס מועדף לאנשי רוח ומחבבים פרסים, תקציבים, כנסים, הכרה ממשלתית והוקרה בינלאומית. לשיטתם, כיוון שהפטריויטים הספרותיים דואגים לרווחתם ולזכויותיהם של אזרחי המדינה, מן הראוי להעניק להם רווחה וזכויות־יתר (Tan 2004, 137). נכון, צריך לספק מחסה לפליטים וארוחות עשר לילדים בשכונות מצוקה, אבל הדבר אינו צריך לבוא על חשבון ספרות טובה. יותר מכך, יטענו הרפובליקנים הספרותיים, עצם הפניית תקציבים לעשייה הספרותית תוביל לאמפתיה גדולה יותר לפליטים ולארוחות עשר. בעבור הפטרייט הספרותי, לא האדם הוא חד־פעמי ובלתי ניתן לצמצום אלא היצירה הספרותית. כשם שהספרה הציבורית מבוססת על ריקון והאחדת הגופים השונים לטובת דגם אידיאלי (Warner 1991, 391-392), כך הרפובליקה הספרותית מיוסדת על התכשורת לגופים שאִפשרו את קיומה.

הפטרייטיות הספרותית יוצאת מנקודת הנחה שהעולם קר ומנוכר, אדיש וחסר חיים, ואילו הספרות היא המרחב שבו נצברים רגשות האמת של הקהילה, שחבריה איבדו את נאמנותם, את אמונתם ואת תשוקתם.³

3 כך למשל מפליג רולאן בארת ואומר: "אני אוהב את הטקסט מפני שהוא בשבילי אותו מרחב נדיר של שפה, שנעדרים ממנו כל 'סצנה' (במובן הביתי, המשפחתי, של המילה) וכל לוגומאכיה (ויכוח מילולי). הטקסט לעולם אינו 'דיאלוג': אין כל סכנה של תכסיס, של התנפלות, של סחיטה, שום יריבות בין ניבים אישיים; הוא מכונן מובלעת קטנה בלב הקשר האנושי הנהוג, מבטא את טיבה הא־חברתי של ההנאה (הפנאי לבדו חברתי), מאפשר הצצה אל האמת השערורייתית של העונג: שדווקא הוא עשוי להיות – לאחר ביטול מדומה של דיבור – נייטרלי, חסר מין" (בארת 2007, 35). מובן שאפשר גם לטעון שהטקסט אינו מרחב נדיר של שפה, שלא נעדרות ממנו "סצנות" ביתיות ומשפחתיות, שהוא עשיר בוויכוחים מילוליים וביריבות מילולית, שהוא נוקט תכסיסים, מתנפל על הקוראים וסוחט מהם רגשות, שהוא מכונן מובלעת נרקיסיסטית בלב הקשר האנושי

ההתמסרות לספרות והמחויבות לספרות מחזירות לחיים את הוד העבר, את יפעת המסורת, את העמקות, את הרגש של השפה, את הכרת האחר וקבלת האחרות. זהו אנכרוניזם מוסרני המגובה בשיפוט מוסרני והשקוע במלנכוליה אינטלקטואלית על אובדן מדומיין של אחדות מדומיינת: עם אחד, ספרות אחת, מסורת אחת, אל אחד, זהות אחת. הפנטזיה האופפת את הרפובליקה הספרותית היא פטריארכלית ובלבה פועמות סמכותנות, בעלתנות וגזענות פואטוצנטרית. ברם, אין לראות בפנטזיה זו מחשבה מנוונת שפוטמה עד להתפקע באשליות עצמיות המונעות ממנה לתפקד, להגיב ולהתנגד, או הזיה של קהילה מנוטרלת שעסוקה במיסטיקת השכפול של הסדר הקיים או של מובלעת תרבותית שבה נאבקים על יוקרה ספרותית ומשאבים אסתטיים; ודאי שאין לראות בה בדיה שנוצרה במגדל שן שבו עוסקים בעניינים ערטילאיים. הבדיון הרפובליקני הוא מנגנון שליטה חברתי רב-עוצמה, פעיל ויעיל.

הנהוג, שהוא נכשל מלבטא את טיבה הא-חברתי של ההנאה, שהוא מאפשר הצצה אל האמת הלא-שערווייתית של העונג. ובקצרה, שהוא נייטרלי וחסר מין כתוצאה של ביטול מדומה של הדיבור.

קללת הבורגנות

כאמור, במאה השמונה-עשרה הרומן היה רכושה של הבורגנות. היא זו שייצרה אותו והיא זו שצרכה אותו. חרף השינויים הרבים שחלו בטכנולוגיה של הספר ובדרכי הפצתו, המשגת הרומן כרכוש והשליטה על אמצעי הייצור והצריכה הספרותיים נותרו בידי הבורגנות גם היום. אך האם המילה "בורגנות" רלוונטית בכלל לדיון ספרותי עכשווי? האם אפשר להצמיד את המושג המכליל, המיושן, המבלבל והטעון הזה לספרות המשוכללת, רבת המשלבים, הזוויות והקולות של היום? האם אפשר לקנות משהו באותו מטבע לשון שחוק שערכו פחת כבר בשנות החמישים של המאה שעברה וכמעט נמחק עם נפילת חומת ברלין? האם אפשר להשתמש בביטוי האנכרוניסטי "ספרות בורגנית" כאשר על ביקורת התרבות חולשות תיאוריות פוסטמודרניות, פוסט-קולוניאליסטיות, קוויריות, פמיניסטיות, פסיכואנליטיות, סוגניות ואקולוגיות? האם אפשר להשתמש בתואר "בורגני" כאשר את הריבוד החברתי מייצגים מושגים אחרים, מדויקים ואקטואליים יותר, כגון "אליטה", "עשירון עליון", "בעלי הון", "מעמד ביניים", "מעמד בינוני", "מעמד בינוני גבוה", "מעמד בינוני נמוך", "מעמד בינוני חדש", "סקטור

פרטי", "מקצועות חופשיים", "ליברלים", "ניאו-ליברלים", "סוציאל-דמוקרטים", "צווארון לבן", "דתיים לאומיים", "אקדמאים", "אשכנזים", "עובדי היי-טק", "שמאלנים", "עובדי מדינה", "אנשי משרד האוצר", "אינטלקטואלים" ו"אנשי רוח", מה גם שאף אחת מן הקבוצות הללו אינה רואה עצמה כבורגנית, אינה מזדהה עם הבורגנות ואינה מכנה את עצמה "בורגנית"? האם אפשר לדבר על הבורגנות כשהבורגנות כעמדה, כמעמד וכזהות אינה קיימת?

הבורגנות נעלמה כמעמד אך התבססה כהגמוניה. לכאורה, המעמד הבורגני, המעמד הדומיננטי ביותר במאתיים וחמישים השנים האחרונות, התפוגג. ערכיו, עוצמתו, אופיו ושררתו נמוגו. שמו נותר כקללה, לא מאוד מעליבה. משהו כמו "בן בליעל". התפוגגות זו נגרמה בשל ההתקפות הארסיות שספגה הבורגנות במהלך המאה התשע-עשרה מתנועות סוציאליסטיות ומרקסיסטיות משמאל ומתנועות לאומיות ולאומניות מימין, התקפות שתכפו וגברו במאה העשרים. הבורגנות, כך נטען, רואה את העולם במונחים של רווח, ניצול ותועלת. היא מפשיטה מעל המציאות את צעיפי הדת, הלאום, המשפחה והרווח, הופכת הכול לסחורה ומסרבת להכיר באחריות למעשיה. היא מקריבה את העם ואת המדינה לטובת רווח אישי. הדמוקרטיה הבורגנית אינה אלא פלוטוקרטיה שמחויבותה הגמורה לרווח ולמסחר מעמידה את האומה בסכנה קיומית.¹

ההתקפות הללו, כך נדמה, השיגו את מטרתן. הבורגנות איבדה את הלגיטימציה שלה לשלוט וההבחנות המעמדיות נשחקו והתפרקו

1 טענות מעין אלו, המתבססות על המניפסט הקומוניסטי ועל דברים שנכתבו בעתיד המדע של ארנסט רנאן ובשקיעת המערב של אוסוולד שפנגלר, ראו מרקס ואנגלס 1998, 43-41; שטרנהל 2016, 266, 394, 402.

למגזרים, לעדות, למקצועות, ללאומים. אך ככל שהבורגנות נחלשה, התבזרה והיטשטשה, כך היא השיגה אחיזה חזקה יותר, יציבה יותר, איתנה יותר בסדר החברתי. השיטה הכלכלית הבורגנית, הקפיטליזם, השתכללה, הסתעפה והשתרשה כתפיסת עולם גלובלית והמשיכה לייצר עוד ועוד סחורות ומוצרי צריכה המגלמים ומשווקים את עקרונותיה וערכיה. הבורגנות חדלה מלהיות מעמד, זהות, עמדה פוליטית או קהילה ונעשתה לפעילות צרכנית המקיפה, שולטת ומושלת כמעט על כל היבט של חיי היומיום. היא אוכלת המבורגרים, טסה לחו"ל, צופה בטלוויזיה ומשפצת את הסלון, כותבת טוקבקים לאומניים ומעלה פוסטים נאורים, מתגלחת, הולכת לקולנוע, למסעדות, לחתונות ולבריכה. והיא קוראת ספרים – את הספר הזה, למשל – ואומרת "נו, באמת".

כדי להתמודד עם "רוח הלאום", המאיימת לקחת מבעלי ההון את שררתם ולהלאים את ממונם, כדי להתמודד עם "רוח הבלהות של הקומוניזם", המאיימת לקחת מבעלי ההון את שררתם ולחלק את ממונם, הפכה הבורגנות את עצמה לרוח רפאים. ומאחר שנעלמה, היא חסינה מהתקפות. אם אי אפשר לקרוא לבורגנים "בורגנים", אם אי אפשר לזהות בורגנים, גם אי אפשר להיאבק בהם. אם אין למעמד הבורגני מעמד, אי אפשר למוטטו. כדי להתגונן מאימת האומה נטמעה הבורגנות לחלוטין בתוך מוסדות המדינה והפכה את הקפיטליזם לפטריוטיות: עלינו לעודד את הצמיחה, להשקיע בפיתוח, לחנך למצוינות. מי יעז לתקוף בנקאים מסואבים כשהם תורמים לבתי חולים? מי יעז לתקוף תעשיינים המזרימים כימיקלים לנהרות כשהם מדליקים משואה לתפארת מדינת ישראל? מי יעז להלין על בעל רשת חנויות בגדים שמנצל עובדים זרים כשילדיו משרתים בצבא? הלאומיות מאפשרת לבורגנות להיות (תמיד) בשלטון מבלי להכריז על כך. בשם

צרכים לאומיים, מדיניים וצבאיים מרוכזים המשאבים בידי מעטים. בשם צרכים לאומיים מבוטלים עקרונות השוויון הכלכלי, המשפטי והחברתי. בשל משברים לאומיים נדחק הדיון הסוציאליסטי מסדר היום הציבורי.² בעקבות האיום הקומוניסטי העלימה החברה הבורגנית את הפרולטריון. בישראל, למשל, הפועלים נמצאים בעירות פיתוח, מוסתרים מאחורי קירות אטומים של בתי כלא, פנימיות ומשטחות, דחוסים בצריפים באתרי בנייה ומצופפים בדירות מחולקות בדרום תל אביב. הם מיובאים מהשטחים, מאפריקה ומסין, ולשם הם נשלחים עם תום עבודתם. הם עובדים בסין, באפריקה ובשטחים, ורק תוצר עבודתם עובר את הגבול.³ את הפועלים שהחברה הבורגנית אינה מצליחה להעלים היא מארגנת, מחנכת ומתקנת באמצעות "ההומניזם של הסחורה", שעיקרו הפיכתם לצרכנים של אורח החיים הבורגני. הם חופשיים לבחור מוצרים, הם חופשיים לקנות מוצרים, הם חופשיים להיות בעלים של מוצרים. הם רוכשים – ובכך הם מאשרים את הנישול, את הניצול ואת הכפיפות כדרך חיים.⁴

- 2 ההיגיון הסוציאליסטי חוזר בעתות של משבר כלכלי, לא בשל הרצון להחליף את השיטה הכלכלית אלא כדרך לחלק את ההפסדים שווה בשווה בין העשירים לעניים: פרייוטיזציה של הרווחים, סוציאליזציה של ההפסדים (בן פורת 2011, 232).
- 3 הגלובליזציה מוציאה במכוון אוכלוסיות שלמות מחוץ להיסטוריה, מחוץ לפרויקט המודרני, וגוזרת עליהן אבטלה, עוני וניצול, וראו Jameson 1991, 147-148, ובהרחבה אצל Davis 2006. בחברה הישראלית הפרולטריון הצטמצם במידה ניכרת לאחר מלחמת ששת הימים. בשני העשורים הראשונים לאחר המלחמה עבדו פלסטינים מהשטחים הכבושים בחקלאות, בבניין ובניקיון, ללא זכויות סוציאליות וללא מעמד בישראל, ולאחר פרוץ האינתיפאדה הראשונה הם הוחלפו בפועלים זרים. במקביל, מעמד העובדים בישראל שינה את שמו ל"עם" (בן פורת 2011, 207-208, 227).
- 4 הסחורה היא עקרון היסוד של הלגיטימציה הבורגנית, קונצנזוס המיוסד על הציווי לצרוך (Moretti 2013, 21-22). מצד אחד, הנורמליזציה של מעמד הפועלים כרוכה באימוץ נורמות של דיכוי האחר, השונה, האבנורמלי (Gane 2001, 85), מצד אחר היא מותנית

הבורגנות נעלמה, הפרולטריון נעלם, ומאפרם צמחה החברה הבורגנית השולטת כמעט לחלוטין על אופקי המחשבה וההתנהגות האנושית.⁵ מערכות החינוך, אמצעי התקשורת ותרבות הצריכה מפיצים את השקפת עולמה. האוניברסיטאות והקניונים פתוחים בפני הציבור הרחב, הרשאי לרכוש דעת ומוצרים בהתאם לצרכיו ולאמצעיו. ספרים, סדרות טלוויזיה ופרסומות מוודאים שתרבות הצריכה הבורגנית תיתפס כטבעית, כהגינית, כנכונה וכנעימה. בתי המשפט ורשויות הממשלה מקבעים את ערכיה של הבורגנות בחוקים ובתקנות. עיתונים, תוכניות רדיו ופוליטיקאים מציגים את אלימותה ואכזריותה כהכרחיות וכמוסריות. "מעמד המצליח להציג את האינטרסים שלו כמטרות כלליות אינו נתפס עוד כמגזר או כקבוצת כוח. דווקא כשהוא בשיא עוצמתו, נעלם כוח מהעין" (איגלטון 2006, 65).

עוצמה זו אינה שלילית בהכרח. אידיאולוגיית החירות, הזכות לקניין והאוטונומיה האישית צמחו מתוך ניצחון פוליטי ממשי של המעמד הבורגני על הדיכוי האכזרי של השלטון הפיאודלי ועל הקנאות הדתית. החברה הבורגנית מאפשרת ריבוי ופרגמנטציה, שפע של צורות חיים מגוונות, מנהגים, מסורות, שורשים אתניים, שפות, עגות ותרבויות לאומיות. היא מתנגדת לזהויות מקובעות ולסטריאוטיפים, חושדת באמיתות מוחלטות, מאדירה הבדלים, מפתחת שיחים פלורליסטיים ומטאפיזיים, קוראת לשוויון זכויות ודוגלת בדמוקרטיה. המחקר המדעי

בצריכה מוגברת – מה שגורם להתשה של מעמד הפועלים ולהדגשת הפערים המעמדיים (Bataille 1985, 126).

5 בהקשר זה מעניינת טענתו של ויליאמס לפיה המובן המודרני של המושג "חברה" הופיע כמהלך של התנגדות בורגנית וכחלופה בורגנית לשלטון הפיאודלי של המדינה (Williams 1977, 12). אם כך, "חברה" היא תמיד חברה בורגנית.

וההתקדמות הטכנולוגית משגשגים בזכותה, רמת החיים והבריאות השתפרו הודות לה. וכמובן, היא אחראית להישגים כבירים באמנות. בה בעת, כמו בעסקת חבילה, הדמוקרטיה, החירות, הזכויות, הבריאות, רמת החיים והאמנות עוברות מסחור מקיף, מחולקות באופן סלקטיבי בין קבוצות שונות באוכלוסייה ומוגדרות כהטבות וכתגמולים. החברה הבורגנית שולטת בנתיניה באמצעות נתינה מתמדת.

מאז עידן הרפורמציה נפוץ בקרב נכבדים בורגנים המנהג לתעד את עצמם באמצעות דיוקנאות, במטרה להנציח את עוצמתם ועושרם (Gay 1999, 18). היום, התרבות כולה מכוילת להפקת בבואות בורגניות. מיליארדי ייצוגים עצמיים מופצים בתמונות סלפי, בפוסטים באינסטגרם, בתוכניות טלוויזיה, בתמונות בעיתון ובפייסבוק. הריבוי המהיר של הקלסטרס מעניק את התחושה – הנכונה – שהחברה הבורגנית מורכבת מאינספור דעות, רעיונות, קולות ושפות. הדיוקנאות רבים מספור אך מתארם קבוע ויציב. ביסודו של דבר, אותן חמש משיחות מכחול שיצרו את הדיוקן הבורגני לפני חמש מאות שנה עודן נכתבות על הדף, עודן מרצדות על המרקע:

עירוניות: בצרפתית עתיקה, המילה bourgeois פירושה "תושב עיר". מרחב המחשבה הבורגני הוא העיר – כמקום מגורים, כמקום עבודה, כטריטוריה וכקניין.

הימנעות מעבודת כפיים: הבורגנות סולדת מעבודה גופנית. חבריה לא סוללים כבישים, לא שוחטים תרנגולות, לא מנקים בתים, לא קוטפים בצל, לא סוחבים רהיטים, לא עובדים בזנות. עצמאות כלכלית המעוגנת בחוק: הבורגנים זכאים להחזיק, לצבור ולהוריש רכוש.

הצד הנהנה מחלוקת נכסים לא סימטרית: הבורגנים מקבלים יותר כסף

על פחות עבודה בזכות שליטתם על המשאבים, על אמצעי הייצור, על רשויות החוק ועל מוסדות המדינה. מותרות: בני החברה הבורגנית עוסקים בייצור ובצריכה תמידית של מותרות.⁶

6 המושג bourgeois הופיע לראשונה במאה האחת-עשרה לציון תושב עיר שאינו נתון לסמכות השיפוט הפיאודלית. הביטוי המשפטי, המסמן חופש מסמכות, התרחב במאה השבע-עשרה וכלל גם אדם הנהנה מעצמאות כלכלית, אינו עובד כפיים ואינו שייך לאצולה או לכמורה (Moretti 2013, 8). ההרכב של המעמד הבורגני השתנה והתרחב מתקופה לתקופה. במאה השמונה-עשרה הוא כלל בעיקר בעלי עסקים קטנים, סוחרים ובעלי מלאכה; במאה התשע-עשרה נוספו לו פקידים, בעלי מקצועות חופשיים ועובדי מדינה, ואליהם הצטרפו בהדרגה בעלי נכסים (bourgeoisie of property) ואינטלקטואלים, כלומר בעלי נכסי תרבות (bourgeoisie of culture). אופיה של הבורגנות משתנה גם ממדינה למדינה (Kocka 1999, 193-195).

ספרות ובורגנות

הבורגנות מתבססת בעמדת הנהגה מוסרית, פוליטית ואינטלקטואלית באמצעות הפצת השקפת עולם המזהה את האינטרסים הכלכליים שלה עם האינטרסים של החברה כולה. לפי השקפה זו, החברה בנויה מפרטים חופשיים המבקשים לממש את האינטרסים שלהם עצמם. כדי למנוע התנגשות אלימה בין הפרט לבין הסדר הבורגני, על הפרט להפנים את מערכיו וערכיו של סדר זה, להפוך אותם לדעותיו-שלו, לענייניו-שלו ולזהותו. הסועדים את לבם בהמבורגר, למשל, מכניסים לגופם מערך של סימנים, נהגים וסמלים המארגנים, מעצבים ומסדרים את תודעתם ואישיותם. ההמבורגר הוא מוצר מותרות שעשוי מעבודת כפיים של עשרות אנשים ומסבלן של עשרות חיות אך הוא נמכר כרכוש פרטי והרווחים המופקים ממנו מחולקים באופן לא שוויוני. הוסיפו לכך את שמו של ההמבורגר, המכיל עירוניות ("בורג"), והרי לפניכם מאכל בורגני מושלם המנחיל לרוכשיו את שפתה, את מוסרה ואת מסריה של החברה הבורגנית.

כמו ההמבורגר, גם הספרות היא אלימות רכה המפקחת על תודעת הפרט, מטפחת אותה ומנהלת אותה. ספרים הם חלק מחבילת המוצרים

הבורגנית הסטנדרטית (מכונית, טיסות לחו"ל, ארוחה במסעדה, טיפוח גופני) שבאמצעותה החברה הבורגנית מחדירה בנתיניה קונפורמיות (Riesman 1964, 129). הספרות מושרשת כנוהג, כהרגל, כפעילות ספונטנית וכבילוי. היא נוכחת בכל הפרקטיקות השגרתיות של היומיום: בשירי זיכרון, בפזמונים של גני ילדים, בספרי לימוד, במוספי עיתונים שליד המיטה, בסלון מול האורחים, בשפת האוהבים, בתוכניות טלוויזיה, בערבי תרבות לפנסיונרים, בדוכנים בקניון וברקע של תצלומי אנשים נכבדים. אנשים מדברים ספרות, חושבים ספרות וקונים ספרות, גם אם הם לא קוראים ספרות.

ההתמודדות עם אלימותה של הספרות בחברה הבורגנית מתבצעת על פי רוב באמצעות חלוקתה ל"ספרות רעה" ו"ספרות טובה". בעיית האלימות מוצגת כנעוצה לא במנגנון הייצור ובמערך הצריכה אלא במוצרים עצמם. אם נשפר את המוצרים, אם נדע להבחין בין מוצרים איכותיים ללא איכותיים, אם נרכוש את המוצר הנכון, אם נדע להפעיל את המוצר כמו שצריך – אם כל אלה יתקיימו, או אז הכוח הגלום במוצר יתגלגל לאנרגיה חברתית חיובית. המוצר הספרותי התקין מעניק מכוחו לצרכניו, משפר אותם – ואת השיפור אפשר להפנות לשיפור החברה, שתייצר כעת מוצרים ואנשים משופרים אף יותר. לכן חשוב כל כך לצרף למילה "ספרות" את המילה "תעשייה". עצם הצירוף מתיק את שאלת אלימותה של הספרות מן המוצר הבודד אל אמצעי ייצורו ומערכי צריכתו. יש מוצרים של תעשיית הספרות המערערים על הסדר הבורגני, יש החושפים את הדורסנות הקשה של השפה הפטריארכלית, אחדים הם משיאיה של הרוח האנושית ואחרים אינם משהו, אך כתעשייה, הספרות קודם כול מייצרת, סוחרת ומוכרת מוצרים. המשמעות הסמלית של היצירות והיחסים בין היצירות לנמעניהן נקבעים מבחוץ, על ידי

מערך ייצור מקיף וכוללני (Eagleton 2006, 28)¹. זו תעשייה החולשת על כל חלקיה של הספרות, מתפזרת בין טריטוריות (זו עוד משמעות – אירונית – של הביטוי "דה-טריטוריאליזציה של הספרות") ומתפרקת לתוך אינספור מכונים, ערבים ספרותיים, כתבי עת, מחקרים ושפות. היא הביטוי הממצה למה שאנטוניו נגרי מכנה "מפעל ללא קירות": חברה הכפופה להיגיון התעשייתי-הקפיטליסטי המטשטש את הגבולות בין העבודה לפנאי ולפיו אפשר לעבוד ולצרוך בכל מקום ובכל זמן (Negri 1989, 89).

תעשיית הספרות מייצרת מוצרים לשוניים משוכללים יותר או משוכללים פחות, קולחים יותר או קולחים פחות, מקושטים יותר או מקושטים פחות, ומחילה עליהם את התחביר הפשטני של הרכוש – מערך סימנים שטחי ודל שאינו יכול לשמש כשפה אבל מתפקד היטב כקוד. קוד זה מעבד, מתרגם וממיר את הידע הספרותי לשורה של קטגוריות פשוטות הממיינות ומסווגות את הקוראים והספרים וקובעות להם מחיר, מקום בהיררכיה וסטטוס. הספרים מודדים כוח, סמכות ואחריות, הספרים מסמלים כוח, סמכות ואחריות, הספרים קובעים כוח, סמכות ואחריות. הקוד הספרותי הוא הצפנה סוציו-אקונומית, או, נכון יותר, הפשטה של הספרים והקוראים למוצרים ולצרכנים, שעליה מושתתים נורמות ערכיות ומוסריות, מערכי רגשות והתחייבויות חברתיות. גם אם איננו חולקים בהם וגם אם אנו חולקים עליהם, כל עוד די אנשים מתפקדים לפי הקוד הזה, דהיינו קונים ספרים, הוא תקף.

1 זו הסיבה לכך שעל תעשיית הספרות כמעט לא מופעלת צנזורה. מה הטעם להפעיל צנזורה על תעשייה שללא הרף מעבדת, עורכת ומתאימה מרצונה את הפנטזיות האנושיות ותפקודן הסימבולי לכוחות השוק? מה הטעם להפעיל צנזורה על תעשייה המסחרה בעצמה את הדמיון?

להסחרה הספרותית יתרונות ניכרים. היא משחררת את המחשבה הספרותית מטקסים, מפולחנים, ממסורות וממנהגים משום שהיא פועלת על סמך הקריטריון הבוהק של אפליה סוציו-אקונומית. היא מאפשרת להבין בקלות אנשים ויחסים בין אנשים כי היא מסווגת וממיינת אותם לפי הקריטריון הבוהק של אפליה סוציו-אקונומית. היא מעודדת אמפתיה, אהבה לזולת, אחריות והדדיות המתווגת וממותגות לפי הקריטריון הבוהק של אפליה סוציו-אקונומית. תעשיית הספרות מציגה מערך נהיר, מהימן וקריא של זיקות בין-אישיות עדינות ופגיעות המתרקמות בשפה עשירה ומרובדת, יותר או פחות, המופקת באמצעות מנגנון ייצור אטום ובלתי קריא המעניק סדר, חוקיות, משמעת ומשמעות. תעשיית הספרות אינה מייצרת ספרים אלא אמצעי שליטה בצורת ספרים – אמצעי שליטה על אמצעי הייצור שמייצרים שליטה. החרושת הספרותית היא בורגנית – והבורגנות חורשת ספרות. זו הדרך שלה לתאר את העולם ולקחת בו חלק. את הביטוי "לקחת חלק" אפשר להבין כאן כפשוטו, שהרי הספרות הבורגנית מתארת עולם שניתן לחלוקה וללקיחה, לכימות ולרכישה, להחלפה ולמכירה. תעשיית הספרות מתארת את המציאות ובתוך כך מחילה עליה בעלות. היא מנכסת את השפה המעניקה סדר וצורה לזמן ולמרחב. היא מפרסמת את מוצריה הלשוניים ומשווקת אותם כנושאי אמת, כבעלי איכות וכסוכני תרבות. הספרות היא דרכה של הסחורה לחדור לכל היבט של החיים החברתיים – לחיי המין ולחיי הרגש, לחיי שעה ולחיי עולם. היא משוטטת באין מפריע בבתי חולים ובבתי ספר, בבתי סוהר ובבתי מלון, ומנחילה לתושביהם חשיבה מחופצנת, רגשות מחופצנים, מערכות יחסים מחופצנות. היא סוחרת בחוויה האנושית, קובעת מחיר לרגשות ולעמדות מוסריות, מנפיקה זיכרונות, מסבסדת אהבה, קוטפת את יפי

הכוכבים ומקבלת עודף ממלחמה ושלום. הספרות היא הצורה של הסחורה.

הפרוזה היא הז'אנר הספרותי המרכזי האחראי להסדרת שליטה כלכלית. המבנה הנרטיבי והאחידות הסגנונית של הפרוזה לוכדים את חוויית המציאות על שלל סתירותיה, זרימותיה ותמורותיה, ומלכדים אותה למוצר (artifact). לא בכדי הרומן נולד מתוך המעמד הבורגני והתבגר עם השיטה הקפיטליסטית (Moretti 2013, 13). הופעתו מסמנת את הרגע שבו השפה הספרותית והסחורה התמזגו זו בזו. התמזגות זו בין שני הממדים, הלשוני והיצרני, המסמן והמייצר, הובילה לתמורה היסטורית מרחיקת לכת: הסחרת הפואטיקה ופואטיזציה של הסחורה.

ברומן, השפה מבטאת ללא הרף את ערכה המקסימלי, מסמנת את עצמה כמוצר בעל ערך (כל רומן טוען לפני קריאתו: יש בי הרבה מילים – והן שוות כסף). סגנונה, רעיונותיה ותכניה של הפרוזה הם קונפיגורציות מסחריות (הרומן הוא פרסומת). ברומן, המוצר הוא המסר והמסר הוא המוצר (הרומן הוא תקשורת המונים). ההתמזגות של השפה והסחורה, ההתלכדות של ייצור הסימנים וסימון המוצרים, מטשטשות את הקשריו של הרומן ומאפשרות לייצר ולצרוך אותו בהתאמות קלות בכל תרבות המתאפיינת באוריינטציה קפיטליסטית. כמו המבורגר. מתוך המסחר הספרותי המשגשג, שאינו פוסק מלהפיק מוצרים חדשים, צומחת התנועה המעגלית של האופנה – והמילה המציינת באנגלית את הרומן, novel (חדש), מתאימה להפליא לז'אנר זה, שהרי הרומן תמיד חדש, תמיד באופנה. ערכם של מוצרי הספרות נקבע לפי שיקולים כלכליים, לפי ערכם של מוצרים אחרים ולפי מניפולציות פרסומיות וגורמים אקראיים. העין הקוראת מתרגלת לצנטריפוגת הכותרים המסתובבת ללא הפוגה סביב עצמה.

הפרוזה מייצרת את התרבות (ולכן את עצמה) כמצרך, כפרקטיקה צרכנית וכמנטליות צרכנית. היא צורה ספרותית שאינה תובעת מאמץ מנטלי מצרכניה. שפתה ישירה, ברורה, קלה וקולחת. אחידותה, רציפותה והמשכיותה נתפסות כמבע רציונלי המאפשר להכיר את המציאות, לפוגג אמונות שגויות ולערער עמדות לא מוסריות. היא מציגה תפיסת מציאות קבועה ולא משתנה הפועלת לפי השתלשלות אירועים סיבתית. המבנה שלה שגרת, מוכר ומלא חזרות. היא מעניקה מסגרת תבונית למתחים נפשיים ולדחפים לא רציונליים. היא מנגנון הגנה יעיל מפני אימי המציאות. היא מוסרת ידע ללא מגע עם אימי המציאות. היא מגרה, מעוררת ומספקת את הסקרנות. היא משחת האלחוש לפני הזריקה המחדירה לתודעה את סם השעתוק.

שכן, תכונתה המרכזית של הפרוזה היא השעתוק. הרומן הוא צורה לשונית משתכללת ומשתעתקת המייצרת את עצמה שוב ושוב. קוראי הספרים רוצים לקרוא עוד ספרים כדוגמת הספרים שקראו. הם יקראו עוד ועוד ספרי פרוזה, יגדירו את עצמם כקוראי ספרי פרוזה ויאשרו את זהותם בקריאה חוזרת ונשנית של ספרי פרוזה. באחדים מהם תתעורר התשוקה לכתוב ספרים כמו הספרים שקראו, והם יכתבו ספרים הדומים לספרים שקראו. הקוראים, הכותבים, העורכים, המוכרים, בעלי ההוצאה – כולם מפנימים את צורתו של הרומן, וכדי שלא תטיל שעמום, הם מעניקים לה תכנים וסגנונות שונים (Davis 1983, 212). בשל תהליך השעתוק הבלתי פוסק של הרומן ובשל ההדפסה הבלתי פוסקת של דפוס המחשבה הפרוזאית הרומן נתפס כמסגרת של אמת, כצורת תודעה, כדרך מחשבה וכתבנית עובדתית. "במובנו המודרני, הרומן מניח מראש מציאות שכבר מסודרת בצורה פרוזאית", כתב הגל בשנות העשרים של המאה השמונה-עשרה (Hegel 1975, 1092).

הרומן מציע מציאות משועתקת, כזו הניתנת לשכפול, לכימות ולחישוב. מציאות קפיטליסטית. הפונקציה של האידיאולוגיה, אמר לואי אלטוסר, היא שעתוק של תנאי ייצורה (Althusser 1971, 127). האידיאולוגיה של הרומן היא שעתוק בלתי פוסק של השעתוק.

תעשיית הספרות המודרנית מושתתת על צורת השעתוק האופיינית לפרוזה. ספרי היסטוריה נכתבים כרומנים היסטוריים, ביוגרפיות מנוסחות כעלילות של רומן חניכה, ספרי מדע פופולרי מופיעים במתכונת של ספרי הרפתקה, בספרי פילוסופיה יוצאים אבירי התבונה להילחם בדוקוני הסברות השגויות כדי להציל את האמת הזכה מציפורניהם האכזריות, ספרי הדרכה מבטיחים אושר ועושר בדומה למעשיות האחים גרים ומתכונים בספרי בישול נפתחים בסיפור: "בטיולי האחרון לאיטליה פגשתי בחור צעיר שהפליא להכין רביולי".

האפקט המרכזי שמעוררת הפרוזה הוא סקרנות. לפני ההנאה השכלתנית, לפני תענוגות הזעם הביקורת, האמפתיה הנרקיסיסטית וההתעלות הרוחנית, על הספר להיות מעניין. מעניין מה יקרה הלאה, מעניין מה תאמר עליו הביקורת, מעניין מי גנב את היהלום, מעניין אם אצליח לסיים את הספר. הספר לא מי יודע מה מעניין. ספר יעיל הוא אובייקט הממריץ את הסקרנות לאורך הקריאה, הגורם לקוראים לרוץ במורד השורות, להפוך את הדף במהירות, לדלג על קטעים שלמים כדי להגיע אל "מוקדיה החמים של העלילה" (בארת 2007, 31-32). ספר יעיל מותיר את עצביהם של הקוראים גרויים גם בסופו כדי שייאלצו לחפש עוד ספרים, עוד מוצרים שיעניקו להם את הנאת הציפייה והציפייה להנאה ואת התממשותן החלקית. הסקרנות שמעוררת הפרוזה מכוילת למציאת "יקר המציאות". "יקר המציאות" הוא מה שעדיין אינו מצוי ברשות הצרכנים. הוא מה שנמצא בדף הבא, בפרק הבא,

בספר הבא, במוצר הבא. זוהי הרגשה של שגרת הצריכה: ניסיתם את ההמבורגר החדש עם הרוטב החדש? קראתם את הרוקי מורקמי החדש? הרומן הוא מנגנון פסיכו-פואטי המלבה את הסקרנות המציצנית, הרעבתנית והקנאית שעניינה בטוב וביפה הוא משני ותאוותה לדעת היא תאוה רכושנית – "רכישת דעת". זוהי חמדה כה אלימה וכה ארוטית עד שרק מגבלות הז'אנר המלבה אותה מסוגלות לרסנה. עוצמתה ועוצמת התענוג שהיא מספקת משרישות בקוראים את התשוקה הספונטנית אל המלאכותי.

הפרוזה מחזקת את דפוסי המחשבה הקפיטליסטית. המבנה העלילתי, המבוסס על צבירה הדרגתית מתמדת ומתגמלת של אינפורמציה, עולה בקנה אחד עם דינמיקת ההון הנצבר. הדמויות, התיאורים והלשון הכפופים למכניקה הסיפורית מלמדים שהמנגנון הטכני קודם לאדם. הכתיבה המשועתקת קודמת לדיבור של היחיד. הספרים חשובים יותר מהקוראים. המוצרים חשובים יותר מהצרכנים. זוהי הדיאלקטיקה הסודית של צורת הסחורה, המתנהלת בין סובייקטים ריקים ובודדים (הקוראים) לאובייקטים פוריים ומלאי חיים (הספרים). הספרים חושניים יותר, חשובים יותר, יפים יותר, חכמים יותר, טובים יותר, גם עתיקים יותר וגם רעננים יותר. הם קוראים לקוראים, מספרים סיפורים לקוראים, מהנים ומענים. והקוראים, מצדם, משרתים אותם נאמנה, מסירים מהם אבק, חוגגים להם ימי הולדת ומעניקים להם כיבודים. הספרות מחוללת את הפרדוקס הקפיטליסטי במלוא עוצמתו: בעל הרכוש נעשה לרכוש של רכוש, לעבד של רכוש.

הביקורת המרקסיסטית, כותב בודריאר, "סגרה חשבון" עם המוסר הבורגני אך נותרה חסרת הגנה מול האסתטיקה הבורגנית, שאי-בהירותה המחוכמת מאפשרת לה שיתוף פעולה מעמיק עם הכלכלה

הפוליטית (Baudrillard 2006, 120). אם המניפסט הקומוניסטי קורא "פועלי כל העולם התאחדו", תעשיית הספרות כותבת "בורגני כל העולם התאבכו".² היא מפיצה ערפיח לשוני שבתוכו יכולה רוח הרפאים של הבורגנות לנוע, רואה ואינה נראית. הערפיח עשוי מסלילי שפות, עגות ולשונות של קבוצות מיעוט מדוכאות (בידי הבורגנות) האופפים את הספרות באווירה פלורליסטית, סובלנית ודיאלוגית. החברה הבורגנית מוחקת את האחר, מרדדת אותו לפונקציה כלכלית – ואז מגלה את אנושיותו הספרותית. האנושיות מוכנסת, בתורה, לתוך מסלקת החנות, שם היא ממוינת, נספרת ומתומחרת. מיון מוצרי הספרות משרת את הפוליטיקה של הזהויות, מוחק את הפוליטיקה של המעמד ומחולל ניתוק מדומה בין הדיכוי הלאומי, הדתי והמגדרי לבין הדיכוי הכלכלי. קהילת הקוראים המתארגנת סביב המוצרים הספרותיים, המיוצרים כרכוש פרטי, מושתתת מלכתחילה על אינדיווידואליות, אינטרסנטיות וחסר סולידריות.³

הספרות אינה מסלפת את העולם החומרי או מכחישה את קיומו. אדרבה, היא עדה מהימנה למצב העניינים השורר בחברה הבורגנית. היא מדווחת על הניצול הכלכלי, מתארת בדייקנות את

2 לקטגוריה של מעמד הביניים יש איזו ערטילאיות מורשת כאשר הדבר נוגע במבנים ובקשרים חברתיים, וערטילאיות זו עוזרת לה להיות תלויה בבחירות לשוניות ובמבנים רטוריים יותר מאשר בקטגוריות של מעמד העובדים והאצולה (Wahrman 1995, 8).

3 המרי הפואטי בממסד הספרותי תמיד מצליח, והמהפכנות הסגנונית של המיעוטים המדוכאים (מזרחים, נשים, קווירים, ערבים, פליטים, עניים) תמיד מהפכנית. ההצלחה והמהפכנות מבוססות על העברת הדיון למרחב התרבותי, שבו הקצאת המשאבים החומריים והתרבותיים מאורגנת מחדש. אבל מאחר ששיטת ההקצאות נותרת בעינה, קבוצות חדשות, ציבורים חדשים ומיעוטים חדשים ייווצרו וידוכאו. הממסד הספרותי נותר ממסד, הקבוצות המדוכאות נעשות המדכאות. תעשיית הספרות מבטיחה התאמה, שותפות, בין הצורות המורדות לבין הצורות השליטות.

ספרים הרבה

טבעו המחופצן (הספרותי) של הסדר הקפיטליסטי וחושפת את דפוסי המחשבה וההתנהגות שבבסיסו. אם כבר, מצב העניינים הוא זה שמסלף את הספרות: אף על פי שהיא מרחיבה את גבולות הדמיון, ההזדהות וההתנסות האנושית, הספרות אינה יכולה להתקיים אלא בתוך עולם של תופעות קפואות. היא חושפת את מכלול המגמות והקשרים שביסודו של עולם זה אך אין ביכולתה להתקדם אל מעבר לגבולותיו הצורניים, מעבר לסדרי המוצרים. ולראיה, גם ספר זה, המבקר את חנויות הספרים, מוצע בהן למכירה. הפרקטיקות החברתיות שלנו, מכירת הכתיבה וקניית הקריאה, הן המכשול הבולם את הרעיונות והפירושים שבאמצעותם אנו מנסים להסביר ולהצדיק את העולם שהן מייצרות. ערימות הספרים, המבחר המתחלף, הכוננית, חלון הראווה, המחיר והמבצע, הפרסומת והביקורת, הכריכה והעטיפה, המתנה ופתק ההחלפה, שקית הנשיאה, הקורא האלקטרוני – כל אלה אינם היבטים חוץ-טקסטואליים שוליים אלא כוחות ועמדות המנהלים, קובעים וממשמעים את המציאות הספרותית, את מבעיה ואת מסריה, יהיו אשר יהיו.